

ХРОНОЛОГІЯ ТА ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПОХОВАНЬ СЕРЕДНЬОДНІПРОВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Згасання інтересу до середньодніпровської культури в українській археології, з одного боку, та інтерпретація нових надходжень у системі періодизації І.І. Артеменка — з іншого, змушує повернутися до цієї теми. Стаття є першою частиною праці з хронології і періодизації середньодніпровської культури.

Середньодніпровська культура (СДК) у колі культур шнурової кераміки (КШК) є особливим явищем. Її вирізняє у першу чергу відсутність амфор — однієї з прикметних рис КШК Середньої Європи (в Україні є лише один класичний екземпляр — з Грищенців), а також своєрідність форм та орнаментативних кубків — другої прикметної риси цих культур. Водночас у межах самої СДК доволі виразними є локальні особливості пам'яток, зокрема Правобережжя Середньої Наддніпрянщини, яке І.І. Артеменко виділяв у Київський локальний варіант (Артеменко 1967, с. 108—109), наголошуючи на пануванні тут західної орієнтації та на певних особливостях посуду, а С.С. Березанська навіть пропонувала розрізняти середньо- та верхньодніпровську культури (Березанская 1971, с. 38—40).

Не заглиблюючись у цю тему, зазначимо, що саме у Верхній Наддніпрянщині сконцентровано значні курганні й ґрунтові могильники, облаштування яких (ровики, кострища тощо) та супровід, зокрема у вигляді кам'яних і крем'яних виробів, навіть за винятковості амфор та своєрідності кубків, яскраво демонструє спорідненість цього масиву з КШК. У Середній Наддніпрянщині ці риси «приглушено», можливо, через інше соціальне оточення чи іншу хронологічну позицію пам'яток. У з'ясуванні цього питання важливим моментом є хронологія процесу формування, розвитку й згасання СДК.

Постановка проблеми. Стратиграфічно поховання СДК знаходяться між ямними похованнями та культурою багатовапеликової кераміки, і поки що немає жодного випадку зворотної стратиграфії — щоб ямне поховання було впущено в курган СДК. Таким чином, СДК має бути синхронною катакомбній культурі, а їхні дати в цілому мають збігатися. На цьому наголошував ще В.О. Городцов, який і виділив СДК (Городцов 1916, с. 46). Але привертає увагу те, що нижню дату СДК зазвичай відсувають нижче, і вона постає синхронною ямній культурі. Це сталося через залучення інших критеріїв датування. Так, Т.С. Пассек (Пассек 1947, с. 51) формування

СДК віднесла до останньої чверті III тис. до Р. Х., посилаючись на західноєвропейські матеріали КШК. Через це та тогочасні завищені дати трипільської культури СДК значною мірою синхронізувалися з нею, фактично ставши одним із проявів пізнього Трипілля.

Орієнтація І.І. Артеменка на концепцію Т.С. Пассек щодо етнокультурних змін у Середній Наддніпрянщині періоду пізнього Трипілля, з одного боку, з другого — подавлення Трипільської культури, а з третього — виділення ним горизонту буцімто найдавніших поховань СДК призвели до подавлення її до ХХІV ст. до н. е. (Артеменко 1967, с. 106). С.С. Березанська, справедливо критикуючи І.І. Артеменка, чітко не визначилася з початковою датою СДК. Наголошуючи в одному випадку на пізнішій позиції цієї АК порівняно з ямною, її витоки вона віднесла до рубежу III—II тис. до н. е. (Березанская 1971, с. 43—44), в іншому ж, орієнтуючись на кінцеву дату пізньотрипільських пам'яток, зокрема софіївського типу, — до 2200 р. до н. е. (Березанская 1971, с. 315—316). Ці дати було узгоджено шляхом територіального розмежування культур: «за раннього періоду доби бронзи південні райони Середньої Наддніпрянщини займали носії ямної культури, а північні — середньодніпровської» (Березанская, Отрощенко, Чередниченко, Шафутдинова 1986, с. 22).

Таким чином, лише О.М. Рум'янцев чітко сповідував принцип стратиграфічної позиції СДК — після пізньоямних, через що датував найраніші її пам'ятки першою чвертю II тис. до н. е. (Румянец 1972, с. 69) Його підтримав В.О. Круц, який пов'язав згасання пізньотрипільської культури у Середній Наддніпрянщині з формуванням на етапі СІ нового утворення, репрезентованого пам'ятками типу Пивіха, а згодом (етап СІІ) — із просуванням сюди і ранньоямного населення, яке мешкало тут і надалі. Тому, полемізуючи з Т.С. Пассек та І.І. Артеменком, він категорично заперечував синхронність СДК пізньому Трипіллю і вважав, що опертям у датуванні поховань СДК має бути їхня стратиграфічна позиція (Круц 1977, с. 156—157).

Попри критичні зауваження та нові здобутки археології, І.І. Артеменко не тільки лишився

вірним своїй концепції, а ще більше подавнив СДК — до XXVI ст. до н. е. (Артеменко 1987, с. 41), а протиріччя між такою датою та стратиграфічною позицією поховань СДК здолав, перевівши всі ямні поховання Середньої Наддніпрянщини у розряд ранньоямних, найраніші з яких (зібгані на спині) передували СДК, а пізніші (зібгані на боці) — були синхронними її ранньому етапу. Відтак СДК стала синхронною пізньому Трипіллю (етапу СП), майже всій ямній культурі, а також катакомбній і частково багатоваликової кераміки. Причому з другої половини III тис. до н. е. населення СДК стало єдиним господарем Середньої Наддніпрянщини, оскільки ямне, а потім і катакомбне дослідник зарахував до його південних сусідів.

Як бачимо, наріжним каменем концепції І.І. Артеменка є безпідставне ототожнення всіх ямних поховань Середньої Наддніпрянщини з ранньоямними (Михайлівка 2). Між тим саме масив пізньоямних поховань, на відміну від ранньоямних, тут представлено виразно, в чому І.І. Артеменко міг перекопатися на власному досвіді розкопок. Проте, визнаючи факт асинхронності СДК і ямної культури, чи варто абсолютизувати цей момент? Нагадаємо, що думка про синхронність СДК катакомбній культурі сформувалася не лише на стратиграфічному підґрунті, а й в умовах відсутності у Середній Наддніпрянщині виразних катакомбних поховань. Тому згасання ямної культури неначе вивільняло простір для населення СДК. Наразі, коли катакомбні поховання тут відомі, виходить, що носії двох АК якимось чином співіснували. Отже, цю ситуацію не можна виключати і для ранішого часу, тим паче, що синхронність КШК загалом та ямної культури ніхто не заперечує. Це, зокрема, яскраво демонструють поховання Північно-Західного Причорномор'я, а також як традиційні, так, наприклад, за С14 дати цих явищ. Щодо Середньої Наддніпрянщини, то цих ласих земель, з одного боку, прагнуло південне степове населення, з іншого — північне лісове (поліське), що й демонструють пам'ятки доби бронзи та раннього заліза.

За критичного ставлення до періодизації І.І. Артеменка (Krzak 1969, s. 239—244; Березанская 1970, с. 278—281; Румянцев 1972; Machnik*, Pilch 1997, s. 143—170), розв'язання цього питання слід розпочати з хронологічного впорядкування комплексів СДК. Це завдання не видається простим через погану документованість розкопок XIX — початку XX ст. та уповільнені темпи накопичення нових джерел. Тому єдиним виходом є характеристика обрядових груп та окреслення своєрідності їхнього супроводу.

* Неодноразово критичні зауваження висловлював і Я. Махнік.

Нагадаємо, що населення СДК практикувало обряд інгумації і, рідше, спалення небіжчиків. Першу групу поховань за позою представлено двома різновидами: зібганими і випростаними. Саме позиція останніх, сконцентрованих на Правобережжі Середньої Наддніпрянщини і віднесених І.І. Артеменком до раннього етапу — часу формування СДК, і є найбільш спірною. Отож розпочнемо з них.

Критика джерел. У Середній Наддніпрянщині, у межах Київської та Черкаської обл., І.І. Артеменко налічив трохи більше 50 випростаних поховань СДК (Артеменко 1967, с. 60—64). З цієї кількості слід виключити безінвентарні як мало достовірні, на чому наголошував М.М. Бондар (Бондар 1991а, с. 56—65), а серед інвентарних — належні до інших АК:

1) впускне поховання в кург. 40 біля с. Яцьковиці з кулястим кубком з високою звуженою шийкою, оздобленим зубчастим штампом (Bydlowski 1905, rys. 16), який тяжіє до пізньої бронзи (в Уманському музеї його виставлено, і мабуть справедливо, серед білогрудівських матеріалів);

2) кург. 26 поблизу с. Новосілки — єдине його поховання, безумовно, за супроводом є скіфським, а як туди потрапила кістяна молоткоподібна шпилька, можна лише гадати. Це, до речі, дезорієнтувало Е. Маєвського, який змушений був зробити висновок, що старша група яцьковицьких поховань є не набагато старшою за скіфську (Majewski 1905, s. 70, rys. 67, 68);

3) пох. 343/2 неподалік с. Зеленьки як скіфське (Ковпаненко 1981, с. 24, рис. 18, 5);

4) проблемними є пох. 1/2 і 1/6 біля с. Росава, віднесені до СДК В.І. Клочко (Klochko 1999, p. 170, fig. 4, 2, 3; p. 172, fig. 5, 2).

До цього масиву слід додати пох. 5/2 поблизу с. Рижанівка, пох. 1 і 2 у Козацькій Могилі біля м. Городище, пох. 1/2 неподалік с. Кобринове, пох. 1/6 поблизу с. Вільшана. Усього нам відомо 31 випростане інвентарне поховання (див. Додаток із вказівкою адміністративних координат та джерел). Не виключено, що до цього ж кола належить пох. 8/2 біля с. Яблунівка (Клочко, Відейко 1983). Комусь така кількість здається мізерною, але і ямних поховань із супроводом відомо на цій території небагато, а катакомбних — зовсім мало. Як побачимо далі, масив випростаних поховань є значнішим, проте втрата інвентарю та невиразний його опис змушує обережно оперувати ними, як і безінвентарними.

Характеристика випростаних поховань. Більшість поховань є впускними в ямні кургани. Проте трапляються й основні. До таких умовно (через давність розкопок) можна віднести єдині поховання в кург. 35 і 60 Яцьковицького могиль-

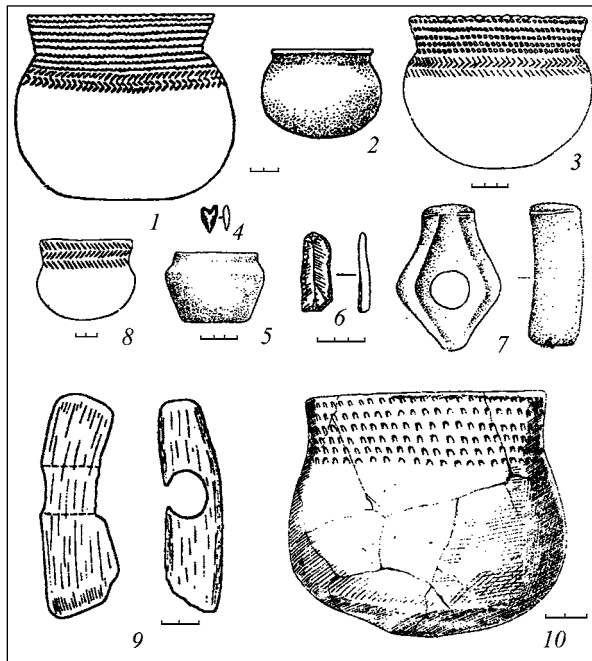

Рис. 1. Супровід випростаних поховань: 1 — Кобринове, пох. 1/2; 3 — Козацька Могила, пох. 1; 4—7 — пох. 2; 8, 9 — Вільшана, пох. 1/6; 10 — Янівка, пох. 361/2 (за публікаціями)

ника, кург. 266 поблизу с. Липовець з впускними похованнями залізної доби. Не виключено, що неподалік с. Зеленьки (на його території та північній околиці) був невеликий могильник, зведений населенням СДК біля ямних курганів. До СДК можна віднести кург. 220. Хоч І.І. Артеменко, а за ним і З. Кшак (Артеменко 1967, с. 58; Krzak 1980, s. 156) і зарахували цей курган до ямних, за позою основного поховання — на спині з перехрещеними ногами — його можна вважати випростаним (вохру в ньому не відмічено). Єдине поховання СДК виявлено в кург. 309 (другим було середньовічне). Можливо, і зібгане пох. 296/4 СДК (із класичним кубком) було теж основним. Інші випростані поховання тут упущено в кург. 310 та 343, які можна вважати ямними, хоча найдавніші поховання в них не мали супроводу. Нещодавно наявність курганів з основним випростаним похованням підтверджено розкопками біля с. Кобринове.

Що об'єднує ці поховання, окрім пози? Схарактеризувати їх за усіма параметрами нині важко через брак даних наприклад щодо насипів і досипок, могил, деталей пози тощо. Складається враження, що основні могили були мілкими. Це чітко зафіксовано в пох. 1/2 Кобринове, глибина якого 0,4 м. В інших випадках може йтися про заглиблені у материк могили (Липовець, кург. 266; Зеленьки, кург. 220 і 309; Беркозівка, кург. 380) або ж про поховання на давньому горизонті, як писав А. Бидловський, на рівні ґрунту (кург. 35 і 60 у Яцьковицях).

Розміри могил зафіксовано у восьми випадках. Лише в одному із них вони відповідали стандартам, необхідним для розміщення небіжчика у випростаному стані — 2,15 × 1,1 м (Рижанівка, пох. 3/3). Інші ж могили мають більш видовжені пропорції — 2,4—3,2 × 1,1—1,6 м (Кобринове, пох. 1/2; Вільшана, пох. 1/6; Козацька Могила, пох. 1 і 2 тощо).

Орієнтація небіжчиків не стала, але переважає західний напрям (прямо та з відхиленнями) — 14 поховань (одне парне). Східну орієнтацію (і з відхиленнями) представлено у семи могилах (одне поховання парне), на північ орієнтовано три небіжчики, на південь — один. Для двох поховань орієнтацію не зазначено (Зеленьки, пох. 343/4 і 343/8). Дослідники вказували ще на одну рису цих поховань — орієнтацію небіжчиків у деяких парних та колективних похованнях у протилежних напрямках (Бондар 1991, с. 44—45). Таку ситуацію спостерігаємо у парних похованнях Кобринове, пох. 1/2 та Беркозівка, пох. 380/2. У пох. 237/11 Кагарлик дорослий і дитина орієнтовані на південний захід, а підліток — на північний схід. У пох. 6/3 Гатне дорослі орієнтовані меридіонально у різних напрямках, а дитину покладено поперек ніг одного з них головою на схід. Поєднувати пох. 1 (на сході) і 2 (на півночі) цього кургану в парне (Артеменко 1967, с. 62) підстав немає.

Вохру виявлено лише в шести могилах. Найвиразніше її представлено в пох. 5/2 Рижанівка, де скелет був засипаний вохрою, і її шар місцями сягав до 0,5 см, а біля однієї посудини лежав шматок вохри діаметром 7—8 см. Забарвлений скелет і грудки вохри обабіч зафіксовано у кург. 60 у Яцьковицях; у пох. Вільшана 1/6 — сліди її біля скелета і пляму — поблизу стегна. У двох похованнях вохра була у посудинах (Забара, пох. 322/2 і Козацька Могила, пох. 1). В останньому кургані в обох похованнях засвідчено зольно-вугільні скупчення на дні могили, а у пох. 1/2 Кобринове — обгорілі плашки під небіжчиком.

Супровід складався здебільшого з посуду, зазвичай розташованого біля ніг — напроти колін і нижче. Винятком є сім поховань: два парних — пох. 2 у Козацькій могилі (горщик біля голови дорослого) і Беркозівка, пох. 280/2 з протилежною орієнтацією небіжчиків (одна посудина біля ніг дорослого, друга — за головою дитини); одне колективне — Гатне, пох. 6/3 (за публікацією — скелети 5—7, посудина збоку), чотири індивідуальні — Яцьковиці, кург. 60; Янівка, пох. 361/2 (неподалік голови стояло по дві посудини); Зеленьки, пох. 220/5 і пох. 309/2 (по одній посудині біля ліктя). Нерідко супровід представлено набором із двох різновеликих посудин: Кобринове, пох. 1/2 (рис. 1, 1, 2); Янівка, пох. 361/2 (вціліла одна — рис. 1, 10); Яцьковиці, кург. 60 (рис. 2,

1, 2); Рижанівка, пох. 5/2 (рис. 2, 5, 6); Беркозівка, пох. 380/1 і 380/2 (рис. 3) — в останньому вціліла одна. У пох. 310/12 Зеленьки посудин було три — вціліло дві (рис. 4, 2, 3). Більші посудини — це горщики, плоскодонні чи круглдонні, менші ж можна назвати кубками (обидва різновиди трапляються і самі по собі). Найменший кубок знайдено у пох. 309/2 Зеленьки: висота 5 см, діаметр вінець 5,5 см (рис. 4, 1), найбільший — у пох. 237/11 Кагарлик: висота 9 см, діаметр вінець 10 см (рис. 3, 3). Вони зазвичай круглдонні, але у пох. 380/1 Беркозівка кубок мав загострене денце (рис. 3, 1), у пох. 310/12 Зеленьки зафіксовано плоскодонний ребристий кубок з високою лійчастою горловиною (рис. 4, 3) (обидва 6 см заввишки).

Оригінальний посуд виявлено у кург. 6 Гатне. Цей курган І.І. Артеменко наводив як доказ ранішої позиції випростаних поховань порівняно із зібганими (Артеменко 1967, с. 62), тому нагадаємо ситуацію. У насипі на глибині 1,5 м (висота кургану 2 м) виявлено речі зі зруйнованого поховання скіфської доби, а на глибині 2,5 м, «на слое подпочвы», — декілька вцілілих і порушених скелетів, а також речі. Центральну позицію займало жіноче пох. 2 у незвичній позі — випростане навznak головою на північ. Ліва рука лежала навпаки (кисть біля плеча, плече біля крижів). І.І. Артеменко приписав похованню кременеву сокиру, за яку сприйнято долото, знайдене за декілька кроків на захід. У західній частині знайдено маленьку чорну посудину з вушком (певно, черпак скіфського часу), а також

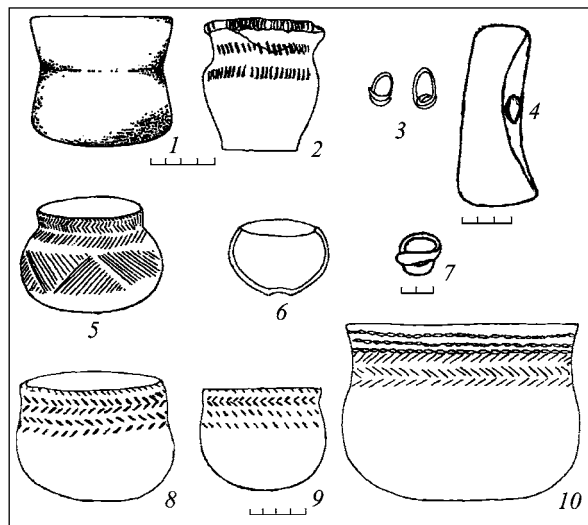

Рис. 2. Супровід випростаних поховань: 1—3 — Яцьковіці, кург. 60; 4 — Рижанівка, пох. 3/3; 5—7 — пох. 5/2; 8, 10 — випадкові знахідки з Київської обл. (за публікаціями та авторськими рисунками)

купку пташиних кісток, обгорілих мушель шпію і деревного вугілля. На схід від пох. 2 знаходилося чоловіче пох. 1 — у випростаній позі головою на схід. Нижче від лівої кисті лежала кварцитова сокира з пошкодженим обухом (рис. 5, 3). Північний сектор займало пох. 3 (скелети 5—7 за публікацією), поблизу якого знайдено великий кухоль з вушком, «весь» оздоблений трикутниками. Південна частина була насичена порушеними скелетами (щонайменше три), а у південно-західному секторі виявлено череп і біля ньо-

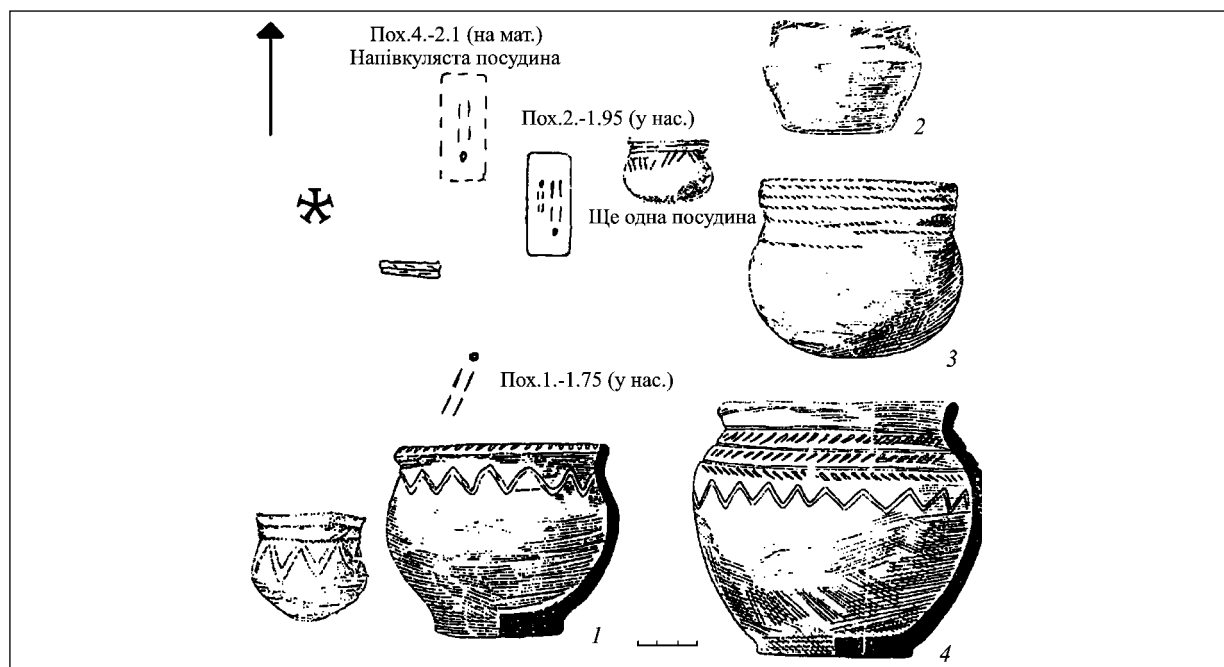

Рис. 3. Випростані поховання: 1 — реконструкція планіграфічної ситуації у кург. 380 Беркозівка; 2 — Кагарлик, пох. 235/3; 3 — пох. 237/11; 4 — Цозарівка, пох. 250/3 (за описом М.Ю. Бранденбурга, речі — за Н.К. Качаловою)

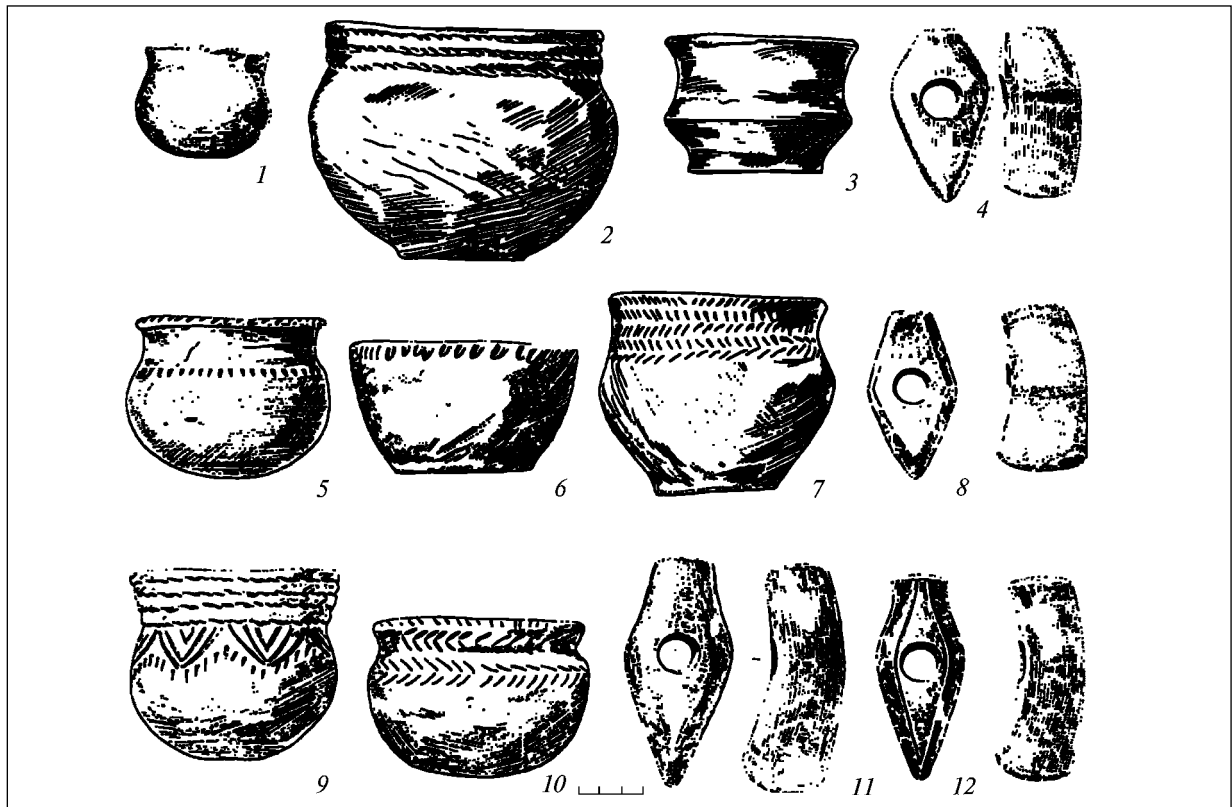

Рис. 4. Супровід випростаних поховань: 1 — Зеленьки, пох. 309/2; 2, 3 — пох. 310/12; 4 — Бурти, пох. 286/6; 5 — пох. 286/7; 6 — пох. 286/9; 7 — Зеленьки, пох. 343/4; 8 — пох. 343/8; 9 — Забара, пох. 322/2; 10, 11 — пох. 413/3; 12 — Липовець, пох. 266/5 (за Н.К. Качаловою)

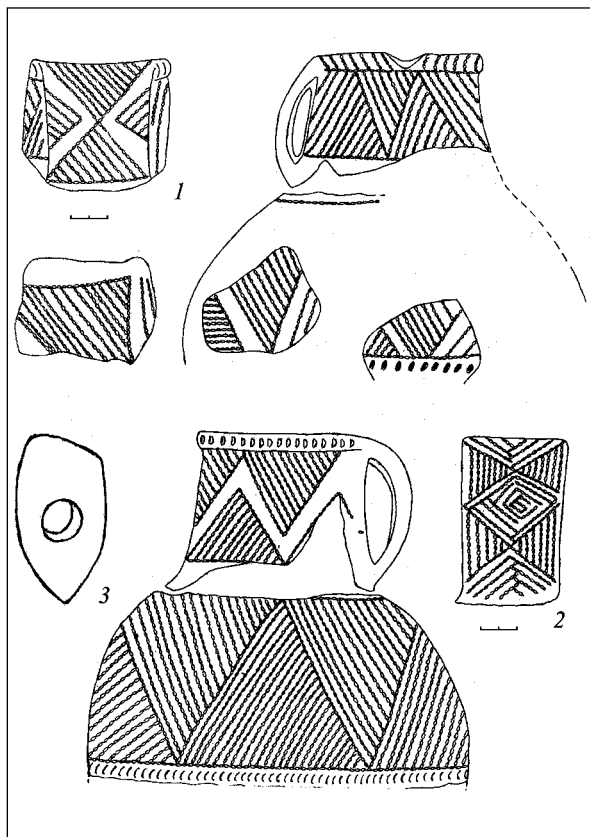

Рис. 5. Гатне, кург. 6: 1, 3 — пох. 3; 2 — пох. 1

го — відомий кубок (Антонович 1878, с. LXXX—LXXXV).

Отже, руйнація останнього поховання грабіжниками чи під час здійснення впускних поховань не дозволяє однозначно стверджувати його пізнішу позицію на фоні випростаних. Однак несподіваним стало інше. У фондах НМІУ, окрім кубка, зберігаються уламки ще двох доволі своєрідних і подібних посудин з Гатного. Частина з них (№ а107/308, з поміткою Гатне, кург. 6), зокрема й наведений В. Антоновичем уламок, належить великому вузькогорлому глеку червоної на зламі глини з сіруватою поверхнею та широкою стрічковою ручкою. Тісто не дуже щільне, з домішками піску, мушлі й подрібненого каменю. Потовщені відігнуті вінця оздоблено навскісними відбитками шнура, а шийку — паркетним візерунком, вписаним поміж двома горизонтальними лініями. На ручці — звернені вершинами до центра заштриховані трикутники, які через вільні поля поміж ними нагадують зображення мальгійського хреста. Попри значну кількість уламків від тулуба, його профіль та орнаментальна композиція чітко не реконструюються. Проте зрозуміло, що вона є близькою до паркетної, оскільки основу її складають трикутники. Від класичного паркетного візерунка вона відрізняється виокремленням трикутників, розділе-

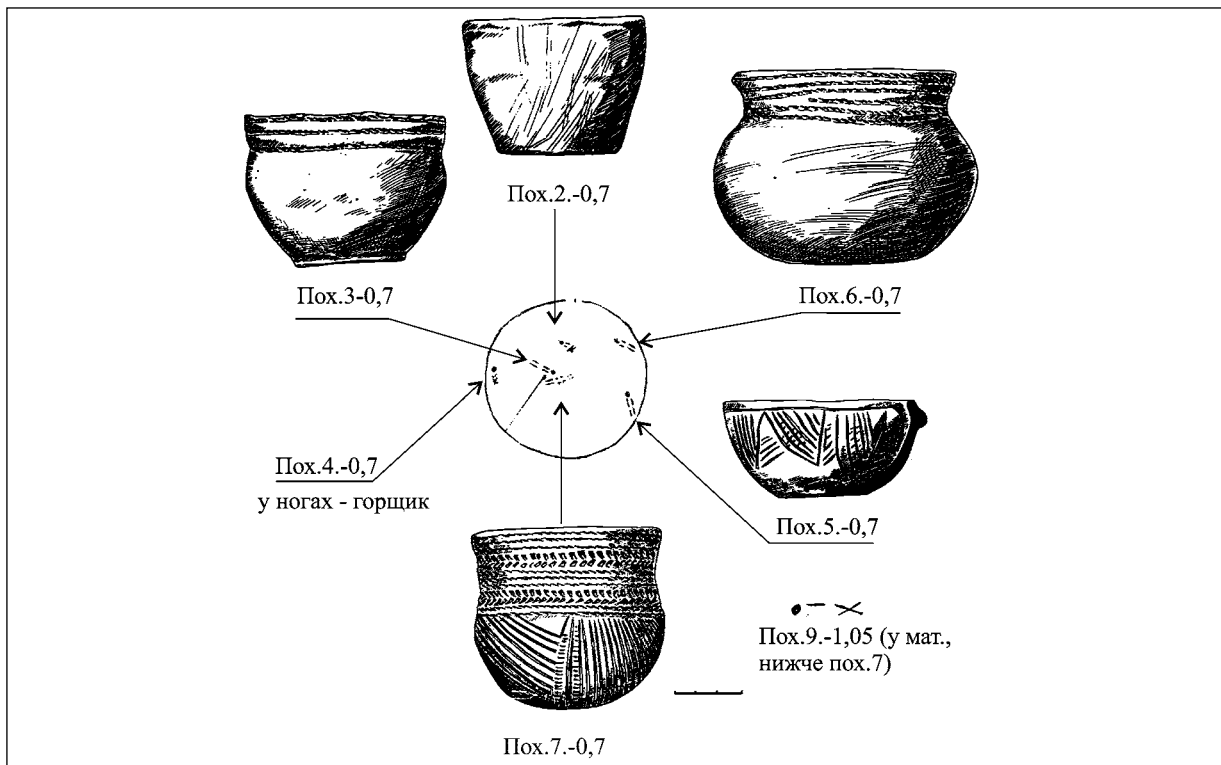

Рис. 6. Планіграфічно-стратиграфічна ситуація у кург. 220 Зеленьки (за М.Ю. Бранденбургом та Н.К. Качаловою)

них лініями та чистими смужками, наявністю заштрихованих і незаштригованих трикутників, а також різним їх штрихуванням — навкісними спрямованими в різні боки лініями й горизонтальними. Знизу композицію облямовано рядочком овальних вдавлень. Діаметр вінець 9 см, тулуба — приблизно 23 см, ширина ручки 6 см, висота кухля не менше 20 см (рис. 5, 1).

Інші уламки (№ а107/335, з поміткою Гатне) походять від подібного глека червоної глини з більш високою шийкою, які дають змогу графічно реконструювати його верхню орнаментовану частину. Орнамент виконано в тій самій манері, але нюанси різняться. На потовщених вінцях — рядочок вдавлень відступною «лопаточкою». Шнурову композицію на шийці представлено двома рядами заштригованих трикутників, звернених вершинами до середини так, що між ними є вільна смужка зигзага. На ручці — щільна смужка заштригованого орнаменту, у центрі якої знаходиться ромб. Саме він та обмеженість простору визначають логічність усієї композиції у вигляді трикутників над ромбом та під ним. Оздоблення тулуба реконструюється як суцільна смуга паркетного візерунка. Внизу її облямовано глибокими вдавленнями від нігтя. Діаметр вінець 9, тулуба — приблизно 22 см, висота глека понад 20 см, ширина ручки 5,5 см (рис. 5, 2).

Якщо перша посудина чітко ідентифікується з пох. 6/3, то походження іншої з'ясувати навряд чи вдасться. На кург. 4 може вказувати натяк

В. Антоновича, що там були уламки посуду, подібні за орнаментациєю до знайдених в кург. 6. Але в останньому були поховання не лише СДК, а й скіфські. Вузькогорлий кухоль з вушком фігурує і серед матеріалів кург. 3, але він був неорнаментований.

Глеки оригінальні, і точних аналогій їм ми не знаємо. Проте стиль орнаментациї, безумовно, засвідчує їхню належність до світу КШК. Найбільш він притаманний кераміці середньо-німецької групи, де трапляється на амфорах і кубках, і цьому можна навести багато прикладів з каталогів В. Маттіаса. Поховання з таким щільно оздобленим посудом М. Бухвальдек відносить до III (пізньої) групи. Їй притаманні й різної форми кухлі та глеки з вушком (Buchvaldek 1986, obr. 33, 34).

Рідше трапляються інші речі. Найбагатшим є пох. у Козацькій Могилі: горщик, кам'яна сокира, кременеві ніжик та вістря стріли (рис. 1, 4—7). У похованнях з посудом знайдено ще: кам'яні сокири — пох. 413/3 Забара і 3/3 Рижанівка (рис. 2, 4; 4, 11); бронзову каблучку — пох. 5/2 Рижанівка (рис. 2, 7), де, не виключено, були й сережки (зафіксовано зелені плями на черепі); бронзові сережки — кург. 60 у Яцьковицях (рис. 2, 3); рогову сокиру (мотика ?) — пох. 1/6 Вільшана (рис. 1, 8, 9). Лише кам'яні сокири знайдено у пох. Бурти 286/6 (рис. 4, 4) і 290/7 (не вціліла); пох. 343/8 Зеленьки (рис. 4, 8), з іншого насипу цього поховання походить ще одна со-

кира, придбана М.Ю. Бранденбургом у селян; пох. 266/5 Липовець (рис. 4, 12); Гатне, пох. 6/1 (рис. 5, 3). У похованні кург. 35 Яцьковиці було знайдено кременеве ромбічне вістря стріли.

Культурна ідентифікація поховань. Хоча ми, орієнтуючись на І.І. Артеменка, й оперуємо поняттям «випростані поховання СДК», ситуація щодо них не є однозначною. Річ у тім, що посуд із випростаних поховань різниться від посуду поховань із зібганою позою. Класичну посудину СДК — так звану блокоподібну (або, як називає її Я. Махнік, клепсидроподібну), щоправда, неорнаментовану, — знайдено лише в кург. 60 у Яцьковицях (ще одна неорнаментована посудина походить із с. Шуляки неподалік Яцьковиць і зберігається в Уманському музеї). Друга посудина з кург. 60, горщик, є незвичною для поховань СДК. О.М. Румянцев вважав його пізнім (Румянцев 1972, с. 66). С.С. Березанська спочатку віднесла це поховання до СДК (Березанська 1971, с. 314, рис. 87, 13), а потім — до культури багатоваликів кераміки, як і ще декілька випростаних поховань (Березанская, Отрощенко, Чередниченко, Шарафутдинова 1986, с. 17, 19; рис. 6, 3, 4, 5, 8, 11, 12, 16, 17). Однак така ідентифікація не видається однозначною. Горщик з кург. 60 (рис. 2, 2) за певної подібності до КБК все ж не є типовою для неї формою, а серезки перегукуються з верболистими прикрасами кола постшнурових культур, а також каблучкою з пох. 5/2 Рижанівка. Це разом з наявністю кубка СДК унеможливило його віднесення до КБК. Пох. 220/5 Зеленьки супроводжувалося інгульською чашею (рис. 6), на що вказував М.М. Бондар (Бондар 1991а, с. 58), а пох. 286/9 Бурти — мисочкою (рис. 4, 6), аналогії якій маємо у кург. XVI біля с. Балічі, теж, до речі, випростаному (Sulimirski 1968, plate 1, 3, 6, 11), і в обох випадках вони знаходилися біля коліна небіжчика. Щодо поховань із сокирами (Бурти, пох. 286/6 і Липовець, пох. 266/5), то вони все ж більш прикметні для ранішого часу, аніж КБК. Зазначимо, що у пох. 413/3 Забара сокиру знайдено з посудиною, яка аж ніяк не асоціюється з КБК (рис. 4, 9). Видається, що й пох. 235/3 Кагарлик з ребристим горщиком займає логічне місце у цій системі, хоча це й не однозначно (рис. 3, 2).

Найпроблематичнішим у цьому ряду є пох. 286/7 Бурти з кулястою посудинкою, оздобленою двома рядочками вертикальних насічок (рис. 4, 5), яке І.Л. Сердюкова, на противагу С.С. Березанській, віднесла до катакомбної культури (Сердюкова 1994, с. 99—102). До цього ж списку нею внесено: за горщиками — пох. 237/11 Кагарлик (рис. 3, 3), пох. 220/3 і 220/6 (рис. 6), 310/12 (рис. 4, 2, 3), 343/4 Зеленьки (рис. 4, 7), пох. 250/3 Цозарівка, помилково назване пох. 250/5 (рис. 3, 4), пізньоамне пох. 3 у Козацькій Могилі; за чашами — пох. 343/8 Зеленьки (була лише сокира) і пох. 413/3 Забара

(рис. 4, 10). Натомість дерев'яні конструкції, представлені, зокрема, в Козацькій Могилі, І.Л. Сердюкова вважає типовими для КБК.

Найпростіше цю проблему розв'язав В.І. Клочко, який відніс одні й ті ж поховання (Бурти, пох. 286/6; Липовець, пох. 266/5) і до СДК, і до КБК, орієнтуючись у першому випадку на І.І. Артеменка, у другому — на С.С. Березанську (Klochko 2001, p. 135; fig 58, 4, 6; p. 168; fig. 67, 4, 5). Він же продублював похибку С.С. Березанської, «обізвавши» пох. 266/5 Липовець пох. 266/6, і помилку І.І. Артеменка щодо двох сокир у пох. 343/5 Зеленьки, де їх не виявлено. Одну сокиру знайдено у пох. 343/8, а другу, із насипу якогось кургану, придбав М.Ю. Бранденбург у селян.

Слід погодитися, що горщики з деяких поховань дійсно тяжіють до катакомбних. Проте, по-перше, не всі, по-друге, такі знахідки не слід виривати із контексту поховання та загалом вибірки випростаних поховань, тим паче, що їх здійснено не у катакомбах. У цій системі видаються недооціненими поховання у Козацькій Могилі, які В.В. Отрощенко, орієнтуючись на С.С. Березанську та І.Л. Сердюкову, відніс до КБК, додавши до цього той аргумент, що їх було здійснено у зрубках (Отрощенко 2001, с. 107). З цим не можна погодитися, бо зазначена конструкція була своєрідним віком, яке перекривало небіжчика вздовж і спиралося на бруски під поперечними стінками. Подібну конструкцію виявлено в кург. 1 Кобринове, більший горщик з якого майже тотожний посудині з пох. 1 у Козацькій Могилі. Поздовжнє перекриття дубовими колодами зафіксовано й у пох. 1/6 Вільшана, а на дні могили під довгою стінкою — фрагменти колоди. Воно теж супроводжувалося круглодонною посудиною. З цього погляду привертає увагу пох. 1/4 з ямного кургану на Майданецькому поселенні, визначене як зрубне (Шмаглий, Видейко 1988, с. 133—134, рис. 2, V, VI). Його влаштовано у видовженій ямі (3,5 × 1,0 м), а небіжчика перекрито товстими, грубо обробленими дошками, покладеними у вигляді «перевернутого вверх дном ящика. Плахи спиралися на уступи в коротких стінах могили». Випростаний скелет орієнтовано на південь, супроводу не було. У цьому самому кургані виявлено також ямне поховання з кременевою сокирою — винятковою знахідкою для лісостепових пам'яток.

Це робить зрозумілішими і матеріали давніших розкопок. Так, А. Бидловський у Яцьковицях розрізняв різні дерев'яні конструкції. Зібгане поховання в кург. 29 (з лодієподібною сокирою) було прикрите дубовою скринною, як і безінвентарне зібгане і забарвлене вохрою поховання старого чоловіка в кург. 36. Це стосується і випростаних поховань у кург. 28 та 43. Натомість для інших поховань зафіксовано де-

рев'яне перекриття могили (кург. 46, 52), ще одне поховання в кург. 46 було здійснене у дубовому ящику, як і основне в кург. 40.

Сліди дерев'яного перекриття виявлено над трьома похованнями в кург. 380 Беркозівка, розташованими дугою на схід від центру, зруйнованою грабіжницькою ямою (рис. 3, 1). Особливо виразним шар дуба був у пох. 2, який займав площу $2,8 \times 1$ м, що знову ж таки вказує на видовжені контури могили. Між пох. 1 і 2 на тому самому рівні, але ближче до центру, по лінії захід—схід лежали два обгорілих дубових стовпи завдовжки 1,4 м. Нагадаємо, що горщик із пох. 380/1 І.Л. Сердюкова віднесла до катакомбної культури, у чому є певний сенс, але, за її ж логікою, за дерев'яною конструкцією це поховання слід зарахувати до КБК. Додамо, що горщик був у парі з малесеньким кубком із загостреним денцем, який через це та орнаментациєю нагадує ямні горщики. І.І. Артеменком посуд з цього поховання передано неправильно (Артеменко 1967, рис. 1—3). Це також стосується і деяких інших випадків та частково ілюстрацій Т.С. Пасек. Дві посудини були і у пох. 2, з яких уцілів теж маленький кубок, а інша посудина, як і у пох. 4, — напівкуляста неорнаментована. Комплекс цих поховань постає однокультурним, і розділяти його на поховання катакомбні та культури багатоваликової кераміки навряд чи логічно. У свою чергу, горщик із пох. 1 за прокресленим на плічках зигзагом перегукується з горщиком із пох. 250/3 Цозарівка (рис. 3, 4), зруйнованим середньовічною могилою.

Привертають увагу і випростані поховання в кург. 409 Шандра, де у верхньому шарі виявлено пох. 1 КБК з пряжкою. Біля пох. 10 виявлено сліди дерева, а за 0,7 м від черепа лежала дубова колода завдовжки 2,1 м, у ногах — два різновеликих горщика, у більшому — декілька уламків ребер. Ця риса — кістки тварин у горщику — спостерігалася і в інших похованнях цього масиву: Зеленьки, пох. 220/7; Кобринове, пох. 1/2; Рижанівка, пох. 5/2, а також у зібганому пох. 2/2 біля с. Лісовичі з класичним кубком СДК (Ковпаненко, Ричков 2002). У пох. 12 того самого кург. 409 дубова плаха лежала поруч з небіжчиком і була дещо довшою за скелет, а в ногах — невеликий горщик. Посуд з цих поховань не уцілів. Проте в НМІУ серед випадкових знахідок із Шандри значаться дві посудини. Одна з них (рис. 2, 9) перегукується з кубками з пох. 1/6 Вільшана та випадково знайденим на Київщині (Древности...1899, с. 12, табл. 12) (рис. 2, 8), друга — більш присадкувата з приплющеним дном (рис. 2, 10) (Древности... 1899, с. 12, табл. XXXIV, 673).

Поховання в могилах з дерев'яними конструкціями орієнтовано головою на південь. Це су-

перечить логіці розвитку поховального обряду КБК, де, за спостереженнями В.В. Отроценка, найраніші поховання зорієнтовано в широтному напрямі, пізніші — у меридіональному (Отрошенко 2001, с. 85, 101, 105). Але ідея перекивати не могилу, а небіжчика, тобто влаштовувати щось на зразок домовини, існувала й у населення КБК, що найяскравіше відбивають поховання в колодах. Трапляється і поздовжнє перекриття небіжчика, розташоване прямо над ним, наприклад у пох. 8/2 Росава, але здійснено їх зібгано. Окрім того, у цьому кургані поховання КБК й СДК розділено похованням катакомбної культури (Klochko 1999, р. 184—185).

Посуд із випростаних поховань не асоціюється з КБК. Винятки становлять горщик з пох. 2 у Козацькій Могилі, повну аналогію якому В.П. Григор'єв вбачав у ребристій баночці з пох. 235/3 Кагарлик, яке С.С. Березанська відносить до КБК. Однак ця подібність є відносною, і зазначеній посудині можна знайти аналогії і в катакомбній культурі: дві посудини в пох. 3/14 біля с. Соколівка, пох. 4/15 курганної групи І неподалік с. Ковалівка на Миколаївщині (Шарафутдинова 1980, рис. 20, 4, 5; Ковпаненко, Бунятян 1976, рис. 3, 7). Важливим є й те, що в ідентичному за обрядом пох. 1 знайдено зовсім іншу посудину — круглодонну. Додамо, що у пох. 310/12 Зеленьки оригінальний ребристий високогорлий маленький кубок був у парі з горщиком катакомбного вигляду (рис. 4, 2, 3).

За певної строкатості посуду саме округлодонний (13 могил) пов'язує випростані поховання з СДК. Він є прикметною рисою пам'яток Подесення та Верхньої Наддніпрянщини, а на розглядуваній території трапляється не лише поблизу випростаних поховань. Горщик з кулястим тулубом, оздоблений на шийці шнуром, а на плічках тоненькою нарізною ялинкою, виявлено у насипу кург. 2 біля с. Іванівка поруч зі скупченням деревного вугілля (спалення?), а у пох. 6/1, оздоблений відтисненою ялинкою, — у ногах зібганого поховання (Ковпаненко, Ричков 2004, рис. 9, 3, 4). М.Ю. Бранденбург розкопав біля цього села (тоді Янівка) кург. 361, де виявив декілька поховань (за вцілілим посудом до СДК віднесено пох. 2), а також багаття у насипу (глина й шматки обгорілого дуба). Рештки, мабуть, спалення з кулястою посудиною, оздобленою нарізною ялинкою, виявлено у Всевидовій могилі на Черкащині разом з уламками бронзового кільця (Ковпаненко, Скорый, Бессонова, Рычков 1984/24). Зазначимо, що й блокоподібний посуд зазвичай має опукле денце, а одна з посудин із с. Шуляки з яскраво вираженим оздобленням СДК мала кулясту форму (зберігається в Уманському музеї). Оздоблення посуду горизонтальною ялинкою, нерідко поєдна-

ною зі шнуровим орнаментом, є теж прикметною рисою СДК.

Розташування посуду біля чи нижче ніг при-
таманне і для зібганих поховань СДК. Тут при-
вертає увагу пох. 237/10 Кагарлик, де було й де-
кілька випростаних поховань. У ногах зібганого
головою на захід скелета стояли три горщики
— великий і два маленьких. У великому, оздоб-
леному горизонтальними шнуровими лініями та
вертикальними рубчиками по краю вінець, була
кістка тварини, а серед кісток скелета — великі
шматки деревного вугілля. Типовий посуд СДК
знаходився в ногах у пох. 2/2 Лісовичі, пох. 6/1
Іванівка та у пох. 1/1 Кочубеївка (Бідзіля, Буня-
тян, Ніколова 2005).

Однак, якщо непричетність цих поховань до
КБК видається нам більш вірогідною, то спорід-
неність деяких з них з катакомбною культурою
постає рельєфніше. Як приклад наведемо кург.
220 Зеленьки, де зверху виявлено пох. 2 КБК, а
нижче — декілька випростаних (рис. 6). Безумов-
но, СДК можна вважати пох. 7 з округлодонним
кубком. Посуд із пох. 3 і 6 тяжіє до катакомбної
культури, а в пох. 5 знайдено чашу інгульського
зразка. Оскільки поховання здійснено не у ката-
комбах, ці факти можна інтерпретувати двояко:
або як поховання катакомбної культури у ямах,
або як поховання СДК з імпортом посудом
(пох. 5) і таким, що має риси катакомбної куль-
тури. Виявлені останнім часом у Середній Над-
дніпрянщині поховання в катакомбах вказують,
що катакомбне населення і тут дотримувалося
своїх традицій. Відтак, випростані похован-
ня у ямах можуть засвідчувати взаємини двох
масивів — середньодніпровської і катакомбної
культур. За сучасної джерельної бази це питання
однозначно розв'язати не можна.

**Відносна хронологія випростаних похо-
вань.** Стратиграфічно випростані поховання
займають позицію між ямними та похованнями
КБК. Якщо за розкопками М.Ю. Бранденбурга
це можна лише констатувати, то розкопки Коза-
цької Могилі дають змогу цей момент конкре-
тизувати: два поховання СДК там були не лише
найпізнішими, а й здійснені після найпізніших
за супроводом ямних поховань (їх було п'ять).
І.І. Артеменко не дарма проігнорував поховання
в Козацькій Могилі, бо вони суперечать синх-
ронізації випростаних поховань з другою гру-
пою ранньоямних поховань, пізньотрипільськи-
ми пам'ятками софіївської групи, раннім ета-
пом верхньодністровської групи підкарпатської
культури, неолітичними пам'ятками Верхнього
Подніпров'я (Артеменко 1987).

Таким чином, випростані поховання є син-
хронними інгульській катакомбній культурі,
під впливом якої у середовищі СДК, можливо, і
з'явилася випростана поза та зазнав певних змін

посуд, що й демонструють деякі горщики «ка-
такомбного типу».

В одному випадку — Росава, кург. 8 — ви-
простані поховання передували катакомбному.
Хоча вони були безінвентарними, віднесення
їх В.І. Клочком до СДК є цілком слушним. На
нашу думку, на це вказують дві обставини: 1)
пох. 3 і 6 впущено у центр первинного насипу і
розташовано паралельно, що нагадує ситуацію
у Козацькій Могилі, а також кург. 380 Беркозівка
і частково в кургані на Майданецькому поселен-
ні, як і видовжені пропорції могил; 2) у парно-
му пох. 6 скелети зорієнтовано у протилежних
напрямах, що є прикметною рисою цієї групи
поховань. До речі, якщо пох. 3, 5, 6 у кург. 220
Зеленьки вважати катакомбними, то вони є теж
пізнішими за пох. 7 СДК. У кург. 1 Вільшана
пізньоамне, катакомбне й поховання СДК розта-
шовані дугою в межах первинного насипу, хоча
лише для поховання СДК чітко з'ясовано, що
його впущено у первинний насип. Зовнішню пів-
денну дугу утворюють поховання КБК (Клочко,
Ричков 1989, с. 61—62).

Напевно, не варто абсолютизувати ці факти,
оскільки виходячи з інвентарю вони, швидше
за все, вказують на співіснування двох груп на-
селення — СДК й катакомбного — в одному ре-
гіоні, аніж на принципово ранішу хронологічну
позицію випростаних поховань СДК.

Отже, можна погодитися з С.Н. Братченком,
що випростані поховання Середньої Наддніпрян-
щини репрезентують пізню постшнурову групу
пам'яток (Братченко 2002, с. 49, прим. 55*), до-
дамо, трансформовану під дією різних чинників
СДК, зокрема, і сусідства катакомбного населен-
ня. На це вказує, окрім стратиграфії, увесь ком-
плекс їхніх ознак — випростана поза та супро-
від: посуд, металеві речі, певною мірою кам'яні
сокири. Це, зрозуміло, підриває концепцію
І.І. Артеменка щодо регіону формування СДК
та подальшого її територіального поширення.
Але, перш ніж говорити про це, слід звернути-
ся до зібганих та тілопальних поховань СДК,
аналізу яких буде присвячено наступну статтю.

Д О Д А Т О К

Список джерел

Розкопки М.Ю. Бранденбурга:

с. Беркозівка Канівського р-ну Черкаської
обл., кург. 380, пох. 1, 2, 4 (ЖРБ, с. 99; Качало-
ва Н.К. Эрмитажная коллекция Н.Е. Бранденбур-
га. Эпоха бронзы. — М.: Наука, 1974. — Табл.
5, 1—3);

с. Бурти Кагарлицького р-ну Київської обл.,

* Дослідник припускається помилки, вважаючи, що
поховання в Козацькій Могилі здійснено в колодах.

кург. 286, пох. 6, 7, 9 і кург. 290, пох. 7 (ЖРБ, с. 75, 77; Качалова Н.К. Указ. соч., табл. 3, 5—7);
с. Забара (нині с. Зорівка) того ж району, кург. 322, пох. 2 і кург. 413, пох. 3 (ЖРБ, с. 51, 53; Качалова Н.К. Указ. соч., табл. 4, 2, 3, 5);
с. Зеленьки Миронівського р-ну Київської обл., кург. 220, пох. 3, 5—7; кург. 309, пох. 2; кург. 310, пох. 12; кург. 343, пох. 4 і 8 (ЖРБ, с. 18, 27, 29, 35, 36; Качалова Н.К. Указ. соч., табл. 2, 2—5, 7; 3, 1—4);
м. Кагарлик, кург. 235, пох. 3 і кург. 237, пох. 11 (ЖРБ, с. 6, 7, 9; Качалова Н.К. Указ. соч., табл. 1, 1, 3);
с. Липовець Кагарлицького р-ну, кург. 266, пох. 5 (ЖРБ, с. 82; Качалова Н.К. Указ. соч., табл. 1, 7);
с. Шандра Миронівського р-ну, кург. 409, пох. 10 і 12 (ЖРБ, с. 119—121);
с. Цозарівка (тепер с. Козарівка) Канівського р-ну, кург. 250, пох. 3 (ЖРБ, с. 64—65; Качалова Н.К. Указ. соч., табл. 4, 4);
с. Янівка (нині с. Іванівка) Богуславського р-ну Київської обл., кург. 361, пох. 2 (ЖРБ, с. 97; Качалова Н.К. Указ. соч., табл. 5, 9).

І н ш і:

с. Гатне, південно-західна околиця Києва, кург. 6, пох. 1 і 3 (Антонович 1878);
с. Вільшана Городищенського р-ну, кург. 1, пох. 6;
с. Кобринове Тальнівського р-ну, кург. 1, пох. 2, обидва Черкаської обл. (Ричков М.О. Нові поховання раннього етапу середньодніпровської культури // *Археологія*. — 1995. — № 3. — С. 147—150);
м. Городище, пох. 1 і 2, Козацька Могила (Григор'єв В.П. Курган бронзового віку в м. Городище Черкаської області // *Археологія*. — 1986. — Вип. 56. — С. 47—58);
с. Рижанівка Звенигородського р-ну Черкаської обл., кург. 3, пох. 3 (ОАК за 1890 р. — С. 58); кург. 5, пох. 2 (Ossowski G. *Materyjaly do paleoetnologii kurhanow ukrainskich // Zbiór wiadomosci do antropologii krajowej*. — 1888. — Т. XI. — S. 35—36);
с. Росава Миронівського р-ну, кург. 8, пох. 3, 4, 6 (Klochko 1999);
с. Яцьковиці (тепер с. Долинка) Монастирищенського р-ну Черкаської обл., кург. 35 і 60 (Bydlowski 1905, s. 13, 21).

Антонович В. (без назви) // *Тр. Ш АС*. — Т. I. — К., 1878. — С. LXXX—LXXXV.

Артеменко И.И. Племена Верхнего и Среднего Поднепровья в эпоху бронзы. — М., 1967.

Артеменко И.И. Культуры раннего бронзового века южной полосы лесов Европейской части СССР. — М., 1987.

Березанская С.С. Рец. на: Артеменко И.И. Племена Верхнего и Среднего Поднепровья в эпоху бронзы. — М., 1967 // *СА*. — 1970. — № 4. — С. 278—281.

Березанская С.С. О так называемом общеевропейском горизонте культур шнуровой керамики Украины и Белоруссии // *СА*. — 1971. — № 4. — С. 38—40.

Березанська С.С. Середньодніпровська культура // *Археологія Української РСР*. — К., 1971. — Т. I. — С. 315—316.

Березанская С.С., Отроценко В.В., Чередниченко Н.Н., Шарафутдинова И.Н. Культуры эпохи бронзы на территории Украины. — К., 1986.

Бідзіля В.І., Бунятян К.Б., Ніколова А.В. Курган біля с. Кочубеївка на Уманщині // На пошану С.С. Березанської. — К., 2005.

Бондар М.М. Поховальні пам'ятки середньодніпровської культури // Поховальний обряд давнього населення України. — К., 1991. — С. 44—45.

Бондар М.М. Про пам'ятки раннього етапу середньодніпровської культури // Поховальний обряд давнього населення України. — К., 1991а. — С. 56—65.

Братченко С.Н. Донецька катакомбна культура раннього етапу. — Луганськ, 2001.

Городцов В.А. Культуры бронзовой эпохи в Средней России. — М., 1916.

Древности Приднепровья. Собрание Б.И. и В.И. Ханенко. — К., 1899. — Вып. I.

Клочко В.И., Видейко М.И. Отчет о работе Стеблевского отряда Черкасской экспедиции 1983 г. // *НА ІА НАН України*, 1983/25а.

Клочко В.І., Ричков М.О. Нові поховання катакомбної культури в Середньому Подніпров'ї // *Археологія*. — 1989. — № 3. — С. 61—62.

Ковпаненко Г.Т. Курганы раннескифского времени в бассейне р. Рось. — К., 1981.

Ковпаненко Г.Т., Бунятян К.П. Охоронні розкопки курганів поблизу с. Ковалівка на Миколаївщині // *Археологія*. — 1976. — Вип. 20.

Ковпаненко Г.Т., Ричков М.О. Кургани доби бронзи півдня Київщини // *Археологія*. — 2004. — № 1.

Ковпаненко Г.Т., Скорый С.А., Бессонова С.С., Рычков Н.А., Батуревич Е.Ю. Отчет о работах Лесостепной Правобережной экспедиции Института археологии АН УССР в 1984 году // *НА ІА НАН України*, 1984/24.

Круц В.А. Позднетрипольские памятники Среднего Поднепровья. — К., 1977.

Отроценко В.В. Проблеми періодизації культур середньої та пізньої бронзи півдня Східної Європи (культурно-стратиграфічні зіставлення). — К., 2001.

Пассек Т.С. К вопросу о среднеднепровской культуре // *КСИИМК*. — 1947. — Вып. XVI.

- Румянцев О.М.* Прикарпатські елементи у середньодніпровській культурі // Археологія. — 1972. — Вип. 6.
- Сердюкова И.Л.* Существовал ли ранний этап среднеднепровской культуры? // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья. V тыс. до н. э. — V в. н. э. — Тирасполь, 1994. — С. 99—102.
- Шарафутдинова И.Н.* Северная курганная группа у с. Соколовка // Археологические памятники Поингуля. — К., 1980.
- Шмаглий Н.М., Видейко М.Ю.* Исследование кургана эпохи бронзы на крупном трипольском поселении у с. Майданецкое // Новые памятники ямной культуры степной зоны Украины. — К., 1988. — С. 133—134.
- Bydlowski A.* Mogily w Jackowicy w pow.Lipowieckim // Swiatowit. — 1905. — VI.
- Glosik J.* Kultura strzyzowska // Materiały starożytne. — 1968. — Т. 11. — S. 60.
- Klochko V.I.* Radiocarbon chronology of the early and middle bronze age in the Middle Dnieper region. The Myronivka barrows // BPS. — 1999. — 7.
- Klochko V.I.* Weaponry of societies of the northern pontic culture circle: 5000-700 BC // BPS. — 2001. — 10.
- Krzak Z.* Genesa i chronologia kultury ceramiki sznurowej w Europie. — Wrocław; Warszawa; Krakow; Gdansk: Wyd-vo PAN, 1980.
- Krzak Z.* Рец. на: Артеменко И.И. Племена Верхнего и Среднего Поднепровья в эпоху бронзы. — М., 1967, — 140 с. // АР. — 1969. — 14, № 1. — S. 239—244.
- Majewski E.* O charakterze starszych kurhanow grupy Jackowickiej. — Swiatowit, 1905. — VI.
- Machnik J., Pilch A.* Zaskakujace odkrycie zabutkow kultury srodkowodnieprzanskiej w Mlodowie-Zakaciu kolo Lubaczowa, w woj. Przemyskim // SA. — 1997. — 49. — S. 143—170.
- Sulimirski T.* Corded Ware and Globular Amphorae North-East of the Carpathians. — London, 1968.

Одержано 19.10.2005

Е.П. Бунятян

ХРОНОЛОГИЯ И ПЕРИОДИЗАЦИЯ ПОГРЕБЕНИЙ СРЕДНЕДНЕПРОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПРАВОБЕРЕЖНОЙ УКРАИНЫ

Со среднеднепровской культурой (СДК) сложилась парадоксальная ситуация — не признанная специалистами концепция И.И. Артеменко вошла в обобщающие работы по археологии Украины и лесной полосы бывшего СССР. Основопологающим моментом этой концепции является выделенная И.И. Артеменко среди курганных захоронений Правобережья Среднего Поднепровья группа вытянутых погребений, с которой он связывал формирование СДК. Однако стратиграфическая позиция этих погребений, как и погребальный обряд и инвентарь, позволяют связывать их с заключительным этапом СДК. Это, естественно, требует пересмотра взглядов исследователя относительно места и времени формирования СДК.

К.Р. Bunyatian

CHRONOLOGY AND PERIODIZATION OF THE BURIALS OF THE MIDDLE DNIPRO RIVER REGION CULTURE OF THE LEFT-BANK UKRAINE

The situation that has formed around Middle Dnipro culture (MDC) is paradoxical — the concept by I.I. Artemenko, which was not recognized by the specialists, has become customary in summarizing works on archaeology of Ukraine and forest zone of the ex-USSR. The fundamental aspect of this concept is a group of oblong burials distinguished by I.I. Artemenko among the mound burials of the Left-bank Middle Dnipro, with which he associated formation of MDC. However, stratigraphic position of these burials, as well as funerary rite and inventory, permits to associate them with the final stage in MDC. Of course, this requires reconsideration of the researcher's view regarding the place and time of MDC formation.